

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ'NDE DİVAN-I HÜMÂYÛN'DAN KOCAELİ SANCAĞI YÖNETİCİLERİNE GÖNDERİLEN EMİRLERİN TAHLİLİ

ERSİN KIRCA*

Giriş

Mühimme Defterleri Divan-ı Hümayun'dan İstanbul'a ve taşradaki yöneticilere gönderilen emirlerin bir suretinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde yer alan hükümler devlet yöneticilerinin o dönemde ilgilendikleri en önemli meseleleri göstermektedir. Savaş hazırlıkları, asker, cephane ve donanma sevkiyatı, eşkiyalarla mücadele, iskân faaliyetleri, yabancı devletlerle ilişkiler, suçluların cezalandırılması, hac organizasyonu, vergi, ziraat ve ticaretle ilgili hükümler Mühimme defterlerinde yer alan başlıca konulardır. Bu defter serilerinden elimize ulaşabilen erken tarihli Mühimme defterleri Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olup 1544-1545 tarihleri arasında yazılmıştır.¹ Bu bildiriye 1544-1566 yılları arasında yani Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son 22 yıllık dönemine ait sekiz mühimme defteri incelenmiştir. Bu defterlerden altı tanesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bir tanesi Topkapı Sarayı Arşivi E-12321 numarada, diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 888 numarada kayıtlıdır.² Bu defterler kronolojik olarak bir süreklilik göstermemektedirler. Arada tarih boşlukları vardır. Örneğin ilk defter 1544 yılına ait iken bundan sonraki defter 1553 yılına aittir. Bu nedenle olayları ve yöneticileri bir silsile halinde takip etmek zorlaşmaktadır.

İlk dönem Mühimme Defterlerinde Kocaeli yöneticilerine gönderilen hükümlerde ordu ve donanma ile sefere katılma, donanma için gemi inşaatı, Tersane-i âmireye gemi yapımında kullanılmak üzere kereste ve ağaç tedariki, İstanbul'un ihtiyaç duyduğu buğday, arpa ve kuru meyve gibi gıda maddeleri ile odun ve odun kömürü gibi ihtiyaç maddelerinin karşılanması, bölgedeki asayiş olayları ve suçluların yakalanıp cezalandırılmaları ile arazi tahriri ile timar ve zeamet tevcihine dair konular ele alınmıştır.

KOCAELİ SANCAĞI YÖNETİCİLERİ

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kocaeli Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak idi. Şubat 1534 tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesiyle birlikte Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti oluşturuldu. Bu eyaletin ilk beylerbeyisi Barbaros Hayreddin Paşa oldu. Kıbrıs'ın fethinden sonra daha çok askerî gerekçelerle eyalete önemli eklemeler yapıldı. Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olan Sığla, Kocaeli, Biga ve Finike sancakları ile Mora'daki Mizistre sancağı Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne katılmıştır.³ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Kocaeli Sancağı 1571'den itibaren Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlanmıştır.

* Dr., Başbakanlık Osmanlı Arşivi, email: ersnrca@gmail.com

1 Bkz. Halil Sahillioğlu, *Topkapı Sarayı Arşivi H.951 - 952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, IRCICA, İstanbul 2002. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 Numaralı Mühimme Defteri ise 961-962 (1553-1554) tarihleri arasında denk gelmektedir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Haz. Yusuf İhsan Genç vd. İstanbul 2002, s. 10.

2 Bu defterin transkripsiyonu için bkz. Abid Yaşaroğlu, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a. tahlil ve transkrip)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

3 Feridun Emecen, "XV-XIX Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilatı", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, Ed. İdris Bostan, SAEMİK yayınları, Ankara 2003, s. 14-15

Kocaeli Sancağı'na bağlı kazalar ise İznikmid (İzmit), İznik, Yalakabad (Yalova), Kandırı (Kandıra), Şile, Gekbovize (Gebze), Yoros ve Ada (Adapazarı) kazalarıdır.⁴ Kocaeli sancağının yöneticisi Kocaeli Sancakbeyi idi ki belgelerde bazen Kocaeli Beyi olarak ta geçmektedir. Kazaların yöneticisi ise kadıdır.

Mühimme kayıtlarında genellikle kadınların ismi zikredilmemiş, hükümler genellikle "Yalakabad Kadısına hüküm ki:" şeklinde yazılmıştır. Sadece en erken tarihli defterde İznikmid kadısı Çelebi Kadı'nın ismi geçmektedir. Ayrıca Çelebi Kadı ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre Çelebi Kadı aslen Kocaelili olup daha önce de İznikmid kadılığı görevinde bulunmuştur. Cezayir Beylerbeyisi Hayreddin Paşa (Barbaros) Dergah-ı Mualla'ya gönderdiği arzuhalde Çelebi Kadı'nın evvelden hassa gemiler maslahatına vakıf olduğundan tekrar İznikmid kadılığına tayin edilmesini talep etmiş ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu isteği üzerine Çelebi kadı 26 Şevval 951 (10 Ocak 1545) tarihinde tekrar İznikmid kadısı tayin olunmuştur.⁵

Buna karşılık ilk defterde Kocaeli sancakbeyinin ismi zikredilmemiş sonraki defterlerde zikredilmiştir. Mühimme kayıtlarında 1554-1566 yılları arasında Kocaeli sancakbeyileri ile ilgili önemli bilgilere ulaşabilmekteyiz. Bu dönemde Ferruh Bey, Süleyman Bey, Ali Bey, Süheyl Bey ve yine Ali Bey Kocaeli sancakbeyi olmuşlardır. Bu kişilerin ortak özellikleri aynı zamanda bir ordu veya donanma komutanı olmaları ve sefer zamanlarında ordu ve donanma ile birlikte seferlere katılmış olmalarıdır.

Mühimme defterlerinden takip edebildiğimiz kadarıyla 1554 tarihinde Kocaeli Sancakbeyi Ferruh Bey'dir. Ferruh Bey bu dönemde sancağı askerleri ile birlikte muhtemelen Nahçıvan Seferi'ne katılmıştır. Ferruh Beyle birlikte sefere katılıp bu savaşlarda esir alan ve yoldaşıklıkta bulunan bazı kişilere bu başarılarına mükafaten -Ferruh Bey'in mektubuna binaen- timar tevcih edilmiş, timar ve zaemati olanlara da terakki verilmiştir.⁶ Kocaeli Sancakbeyi Ferruh Bey'e mükafat olarak ise 26 Şevval 961 (24 Eylül 1554) tarihinde Biga sancağındaki hasların gelirleri verilmiştir. Ferruh Bey'e adamını göndererek bu hasları hıfz ettirmesi için ferman gönderilmiştir.⁷ 15 Receb 963 (25 Mayıs 1556) tarihinde Kocaeli Sancağbeyi Ferruh Bey Alaiye Sancakeyliği'ne; Prizrin Sancakbeyi olan Süleyman Bey ise Kocaeli Sancakbeyliği'ne tayin olunmuştur.⁸ Süleyman Bey'in bu görevde ne kadar süre kaldığını bilmiyoruz.

Kaynaklardan takip edebildiğimiz kadarıyla 15 Ramazan 966 (21 Haziran 1559) tarihinde Daha önce Rodos Sancakbeyi olan Ali Bey Kocaeli Sancakbeyi tayin olunmuştur. Ali Bey'in ismi mühimme defterlerinde Ali Bey olarak geçmekle birlikte dönemin kaynaklarında Ali Pertek⁹, Ali Pörtük¹⁰ ve Ali Portuk¹¹ olarak geçmiştir. 1559 yazı başında Kaptan-ı Derya Piyale Paşa

4 BOA. TD. 425

5 Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. Halil Sahilloğlu, IRCICA, İstanbul 2002, h. 84, 85 s. 66-67. .

6 Kocaeli Sancağbeyi Ferruh Bey ile dil almak hizmetinde ve yoldaşıklıkta bulunan azep yiğitlerinden Kosovalı Ali'ye timar tevcihi ve Hamid ilinde timar mutasarrıfı Yusuf'un timarının oğluna tevcihi, Lazkiye'de timar sahiplerinden Mustafa'ya ve Kocaelinde zeamet sahibi Ali'ye terakki verilmesine dair bkz. BOA. MD. 1, h. 59; h. 610; 996; 1593.

7 BOA. MD. 1, h. 245

8 BOA. MD. 2, h. 868, 869.

9 Zekeriyazâde, *Ferah, Cerbe Savaşı*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1980. s.69.

10 Selanikî tarihinde Donanma-yı Hümayun gemilerinin şaban ayında "Nevrûz-ı Harezemşâh'de" Beşiktaş iskelesinden dualarla ihtişamlı bir şekilde sefere çıktığını beyan etmektedir. Bkz. Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, I. Cilt, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 23

11 Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi, I. Cilt*, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 292. Peçevî Tarihinde (s. 292) Ali Portuk'un Karlılı Sancağbeyi ve Tuna Donanması Başbuğu olarak bahsedilmektedir. Fakat Mühimme kayıtlarından da görüleceği üzere Ali Portuk Bey Karlılı değil Kocaeli Sancağbeyidir.

donanma ile birlikte Akdeniz Seferi'ne çıkmıştır. Bu sefer bir kontrol hareketi mahiyetindedir. Modan ve Avlonya'ya kadar giden Piyale Paşa Akdeniz'i tarassut altında bulundurmuşsa da hiçbir düşman hareketine tesadüf edilmediği için Kasım başında İstanbul'a geri dönmüştür.¹² Kocaeli Sancakbeyi Ali Bey'de bu seferde Piyale Paşa ile birlikte görev almıştır.¹³

Piyale Paşa düşman donanmasının Arap Şeyhleri ile ittifak ederek gelecek baharda Trablusgarp'a saldırıda bulunacağı istihbaratını almıştı. Dolayısı ile Osmanlı Devleti de 1560 yılı başlarından itibaren bir deniz seferi hazırlıklarına başlamıştı. 30 Rebiülahir 967 (29 Ocak 1560) tarihinde Kocaeli Sancakbeyi Ali, sancağı askeriyle birlikte gelecek baharda yapılacak olan deniz seferinde görevlendirilmiştir.¹⁴ Bu konuda Sancakbeyi Ali'ye gönderilen fermanla kendisiyle birlikte sancağında bulunan alaybeyi, zeamet ve timar askerinin silah ve levazımının eksiksiz bir şekilde hazırlayıp ilkbaharda Boğazhisarları'nda Cezayir Beylerbeyisi Piyale Paşa'nın emri altında hazır bulunması istenmiştir.

Osmanlı Devleti donanma hazırlıklarını sürdürürken Avrupa Hıristiyan donanması 2 Mart 1560'da Cerbe Adası'nı kuşatmış ve 12 Mart'ta adayı teslim almıştı. Bunun üzerine 120 parçalık Osmanlı donanması 4 Nisan'da İstanbul'dan hareket etmiştir. Önce Modon'a ardından da Malta üzerinden Cerbe'ye ulaşılmıştır. 14 Mayıs günü Cerbe önlerine gelen Osmanlı donanması 30 Mayıs'ta Cerbe'yi fethetmiştir.¹⁵ Cerbe seferine bizzat katılan ve "Ferah" isimli eserinde kuşatmayı ayrıntılı bir şekilde anlatan Zekeriyazade, kuşatma esnasında bir su kuyusunun düşmandan alınışında Kocaeli Sancak Beyi Ali Bey'den "Kocaeli Beylerbeyi Ali Pertek Bey" diye bahseder.¹⁶

Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması 27 Eylül'de İstanbul'a dönmüş fakat Kocaeli Beyi Ali Bey komutası altında bir filo Ege denizindeki adaların, yalıların, kalelerin ve halkın düşman ve korsan taarruzundan muhafazası için bölgede bırakılmıştır.¹⁷ Ali Bey bu görevi 19 Kasım 1560'a kadar yerine getirmiştir. Bu tarihten sonra kış mevsimi yaklaşmış denizde düşman tarafından bir saldırı olma ihtimali azalmıştır. Ali Bey'e divandan gönderilen hükümde düşmanın gemilerinin durumunu iyice araştırıp artık zarar verme ihtimali kalmadığını emin olduktan sonra görevini tamamlayıp emrindeki gemilerle birlikte geri gelmesi bildirilmiştir.¹⁸ Ali Bey bu görevinde iken Muharrem 968 (Eylül 1560) tarihinde İspanya donanmasından bir kadirgayı zabt etmiş¹⁹; Safer 968 (Ekim 1560) tarihinde Osmanlı ülkesinden buğday yüklemiş bir Venedik gemisini ele geçirip İstanbul'a göndermiştir.²⁰ Kocaeli Beyi Ali Bey ile ilgili 29 Cemaziyelahir 968 (17 Mart 1561) tarihli başka bir hükümde ise kendisine zahire hizmetindeki başarısından dolayı gelirlerine 20 bin akçe daha eklendiği yani terakki verildiği yazılmıştır.²¹

Ali Bey donanma seferine katıldığında Kocaeli sancağının muhafazası için yerine Sinan isimli birini vekil bırakmıştır. 21 Ramazan 967 (15 Haziran 1560) tarihinde Sapanca kadısına ve Si-

12 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 2. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1948, s. 315

13 Kocaeli Sancağbeyi Ali Bey'e 15 Şevval 966 (21 Temmuz 1559) tarihinde gönderilen fermanla kendi kadirga ve kalitesi ile birlikte Rodos muhafazası için Kaftan-ı Derya Piyale Paşa'nın maiyetine katılması emrolunmuştur. BOA. MD. 3, h. 132, 140

14 BOA. MD. 3, h. 734

15 İsmail Hami Danişmend, *A.g.e.*, s. 318-321

16 Zekeriyazâde, *Ferah, Cerbe Savaşı*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1980. s. 68-69

17 BOA. MD. 3, h. 1517

18 BOA. MD. 3, h. 1641

19 BOA. MD. 4, h. 1438

20 BOA. MD. 3, h. 1634

21 BOA. MD. 4, h. 1970

nan'a gönderilen bir hükümde Ayan (?) Gölü kenarında ve Dağdibi isimli mevkide yol üzerine hayli ağaçlar yıkılıp dağdan toprak inmekle arazi aşırı balçık olup gemi ağacı kesen arabacıların geçişini oldukça zorlaştırdığı ayrıca İzmit ile Sapanca arasındaki yolun bazı yerleri bataklık olduğu haber alınmakla buraların bir an önce temizlenip düzeltilmesi ve gemi kerestesi kesen arabacılarla sair yolculara sıkıntı çektilmemesi bildirilmiştir.²²

7 Rebiülevvel 971 (25 Ekim 1563)'te daha önce İnebahtı Sancak Beyi olan Süheyl Bey Kocaeli Sancak Beyliği'ne tayin olunmuştur.²³ Süheyl Bey 1564 yılının Ağustos ayına kadar "mehayif feftişi" ile görevlendirilmiştir. Daha sonra bu görevi diğer kadılara ve İstanbul'dan gönderilen çavuşa bırakarak kendisinden Sakarya Nehri üzerinde inşa olunun gemilere nezaret etmesi istenmiştir.²⁴ Mehayif teftişi Osmanlı klasik döneminde -16. Yüzyılın sonuna kadar -mahallî kadı ve naipler dışında adâlet işleriyle meşgul olmak ve halkın derdini dinlemek üzere köylere ve bilhassa şikâyeti çok olan yerlere gönderilen güvenilir kadı ve yöneticiler tarafından yapılan teftişlerdir. Şikâyetlerin çok olduğu ve devlet görevlileriyle halk arasında büyük problemlerin ortaya çıktığı yerlere merkez tarafından durumun teftişi için "mehâyif müfettişi" adıyla itimada lâyük kadıların gönderildiği de bilinmektedir.²⁵ Mehayif müfettişleri gördükleri davaları ve yapılan şikayetleri doğrudan doğruya Divan-ı Hümayun'a arz ederlerdi. Halkın şikayetleri ehl-i örf denilen sancakbeyi, subaşılar, zeamet ve timar sahipleri, kadı ve naiplerden olabilirdi. Teftişler bu gibi kişileri de kapsardı.²⁶

Süheyl Bey Şaban 972 (Mart 1565) tarihinde²⁷ donanma-yı hümayunla birlikte Malta Seferine katılmış ve yerine bir adamını bırakmıştır. Kocaeli bölgesindeki ehl-i fesad zuhurundan dolayı Kocaeli subaşıları ve sipahileri Malta seferinden muaf tutulmuşlardır.²⁸

Süheyl Bey Malta Seferi'nde iken 972 senesinin sonlarına doğru (Haziran-Temmuz 1565) Ali Bey tekrar Kocaeli Sancakbeyi olmuştur.²⁹ Osmanlı ordusu 24 Mayıs 1565 tarihinde başladıkları Malta Kuşatmasını 8 Eylül 1565 tarihinde kaldırmış³⁰ ve donanma İstanbul'a dönmek üzere Malta önlerinden ayrılmıştır.³¹ Bu kuşatma başarısız olmakla birlikte en büyük kayıp Turgut Reis'in burada şehit olmasıdır. Malta kuşatmasının başarısız olmasının en önemli sebeplerinden biri serdar tayin edilen Mustafa Paşa'nın padişahın tembihine rağmen Turgut Reis'i³² beklemeden adaya ihraç yapıp Sant-Elmo burcunu kuşatması olarak gösterilmektedir.³³

22 BOA. MD. 3, h. 1255

23 DFE. RZd. 17, s. 43.

24 BOA. MD. 6, h. 34

25 İlber Ortaylı, "Kadı", DIA, Cilt 24, s. 73.

26 Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Teftiş Hareketleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 9, Sayı: 2, Nisan 1980, s. 16.

27 Selanikî tarihinde Donanma-yı Hümayun gemilerinin şaban ayında "Nevrûz-ı Harezemşâhî'de" Beşiktaş iskelesinden dualarla ihtişamlı bir şekilde sefere çıktığını beyan etmektedir. Bkz. Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, I. Cilt, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 7.

28 BOA. MD. 6, h. 912

29 BOA. AE. SSÜL. I. 6-339

30 Osman Öndeş, Ernie Bradford, *Turgut Reis Malta Kuşatması ve Son Sefer, Aksoy Yayıncılık*, İstanbul 1998, s. 187-188

31 Danişmend, a.g.e, s. 338-339

32 Turgut Reis o esnada Trablusgarb Beylerbeyi idi, Malta adasının her bakımından durumunu, kalenin dövülecek noktalarını ve metrisler kurulacak yerlerini herkesten daha iyi biliyordu. Bkz. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihî*, I. Cilt, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 289.

33 Şerafettin Turan, "Rodos'un Zabtından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s.83. Sant-Elmo burcu 17 günlük kuşatma sonrasında alınmıştı fakat bu kuşatma esnasında seçkin askerler yaralanmış ve birçok asker de şehit düşmüştü. Ayrıca savaş araç ve gereçleri ile yiyeceğin çoğu da harcanmıştı. Peçevî Tarihî, I. Cilt, s. 289

Malta önlerinden ayrılan Osmanlı donanması Ege Denizi'nden İstanbul'a doğru yola çıktığında Ali Bey 1565 yılı sonbaharında düşman gemilerinden haber almak, Ege yoluyla İstanbul'a işe getiren Mısır gemilerin düşman ve korsan saldırılarından korunarak güvenli bir şekilde Çanakkale boğazından içeri girmesini temin etmek üzere Ege denizi muhafazasında görevlendirilmiştir. Ali Bey'e yardımcı olmak Kavala Kaptanı, Menteşe, Rodos, Midilli ve Sığacık beyleri de görevlendirilmiştir.³⁴ Ali Bey'in bu dönemki görevinde gemilerle zahire getirilmesi hususu ön plana çıkmıştır. Mısır'dan gelen zahire gemilerinin güvenli bir şekilde gelmesini sağlamakla başka ayrıca Golos iskelesinde bulunan Dubrovnik gemilerinin İstanbul'a zahiresi için İstanbul'a gönderilmesi hususu da Ali Bey'den istenmiştir.

Kocaeli Sancağibeyi Ali Bey sancağı askerleri ile birlikte 1566 yılında yapılan Sigetvar seferinde görevlendirilmiştir.³⁵ Ali Bey Sigetvar seferinde Tuna üzerinden gidecek olan donanmaya başbuğ tayin olunmuştur. Ali Bey emrindeki askerlerin ihtiyacı için Ocak 1566 tarihinde kendi parasıyla Babadağı ve İsakçı bölgesinde bin kantar peksimet pişirtirmeye başlamıştır.³⁶ Ayrıca Semendire kadısına da bin kantar peksimet hazırlaması için emir gönderilmiştir.³⁷ 27 Ocak 1566 tarihinde Kocaeli Beyine ve Kocaeli kadılarına yazılan hükümde Kocaeli sancağı askerlerinin Karadeniz üzerinden Tuna'ya gidecek kadırgalara girmek üzere Nevruz'dan önce İstanbul'da hazır olmaları emredilmiştir.³⁸ Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere Kocaeli bölgesi askerleri Sigetvar Seferi'ne Tuna üzerinden giden donanma askerleri olarak katılmışlardır. Şubat 1566'da Ali Bey sefer mühimmatını tedarik etmek üzere gemilerle Tuna tarafına gönderilmiştir, Kili kadısından bu hususta Ali Bey'e yardımcı olması, mühimmatın taşınması için tonbaz denilen gemilerden tedarik etmesi istenmiştir.³⁹ Ayrıca Tuna donanması askerlerinin ihtiyacı olan zahire ve arpayı o havalide satan ahaliden ücretleri karşılığında aldırılması ve bu konuda donanma askerlerine müzayaka çektirilmemesi için Belgrad'a varıncaya kadar Karadeniz ve Tuna boyundaki kazaların kadılarına da emir gönderilmiştir.⁴⁰ Niğbolu, Vidin ve Ruscuk kadılarında da Tuna donanması için asker ve mühimmat ile donatılmış şayka denilen gemilerden ve gemileri çıkarmak için reayadan bu hizmeti yerine getirecek kişiler göndermeleri istenmiştir.⁴¹ Ali Bey'in emrindeki gemilerde yeterli miktarda adam olmadığı ve tehlikeli mahaller henüz geçilmediği için bizzat Ali Bey'in isteği doğrultusunda 28 Zilkade 973 tarihinde (16 Haziran 1566) Koçana, Güvercinlik ve Semendire kazalarından toplam iki bin kişinin görevlendirilmesi emrolunmuştur.⁴²

Osmanlı Ordusu'ü Ösek önlerine geldiğinde şiddetli yağmur nedeniyle Drava ve Sava nehirleri taşmış ordu pek çok zorluk çekmiş, Drava nehri üzerine büyük bir köprü kurulmuş ve Sava üzerine de 18 adet geminin birbirine bağlanması ile bir köprü yapılmış ve ordu 17 günde karşıya geçebilmişti. Bu esnada Ali Bey padişahın yaptırdığı yeşil baştarde ve üç adet mükemmel kadırga ve Tuna donanması gemileriyle Ösek'te ordu-yı hümayuna katılmayı başarmıştır. Ali Bey ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'da bindiği altın ve halkarî kayığını da birlikte getirmiştir.⁴³ Köprü kurulduktan sonra padişah Ali Portuk Bey'in kadırgası ile karşıya

34 BOA. MD. 5, h. 554, 558, 561

35 BOA. MD. 5, h. 623, 623c

36 BOA. MD. 5, h. 767

37 BOA. MD. 5, h. 992

38 BOA. MD. 5, h. 914, 915

39 BOA. MD. 5, h. 945

40 BOA. MD. 5, h. 1168

41 BOA. MD. 5, h. 1177, h. 1366, h. 1828, h. 1853

42 BOA. MD. 5, h. 1911.

43 Tarih-i Selanikî, I. Cilt, s. 23

geçmiştir. Sigetvar Kuşatmasında Ali Bey'in kumandasındaki birlikler kaleyi batı tarafından kuşatmıştır.⁴⁴ Selanik'in bildirdiğine göre Ali Bey'in yaratılışında olan mertlikler tekrar gün yüzüne çıkıp askerler içinde söylenir olmuştur.⁴⁵ Ali Bey Sigetvar kuşatması esnasında şehit olmuştur. ⁴⁶Bütün bu bilgilerden Ali Bey'in Cerbe'den - Zigetvar'a kadar seferlere katılmış mert bir donanma komutan, iyi bir denizci ve tedbirli bir Sancakbeyi olduğunu söyleyebiliriz.

ZAHİRE VE İHTİYAÇ MADDELERİNİN TEDARIKI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

İstanbul günümüzde olduğu gibi Kanuni döneminde de nüfusu en kalabalık şehir idi. Osmanlı döneminde gerek İstanbul halkının gerekse sarayın ihtiyaç duyduğu gıda ve yakacak maddeleri gibi zarurî ihtiyaç maddelere İstanbul'a dışardan gelmekteydi. Bu maddelerin tedarik edildiği öncelikli yerlerden biri Kocaeli sancağı idi. Kocaeli bölgesi coğrafi konumu, denizyolu ve karayolu ulaşımı açısından İstanbul'a yakın olması nedeniyle öncelikli bir konuma sahipti. Belgelerden anlaşıldığı üzere Kocaeli bölgesinden İstanbul'a gönderilen en önemli gıda maddeleri buğday, arpa, ot, saman ve bazı meyvelerdir.

Kanuni dönemine ait mühimme defterlerinde bu konuyla alakalı pek çok hüküm yer almaktadır. Yalakabad kadısına gönderilen 21 Ramazan 966 (27 Haziran 1559) tarihli hükümde Devletin ve ordunun ihtiyacı için bölgedeki kazalardan zahire ve ihtiyaç maddesi tedariki emrolunmuştur. Yalakabad kadısı Karamürsel ve Yalakova halklarından toplam 100 müd arpa, 50 araba otluk, 50 araba saman, 50 araba odun, Karamürsel ve Yalakabad'dan olmak üzere 100'er baş koyun (toplam 200 baş) ve 50 kantar bal ve yağ tedarik etmiştir. Yalakabad kadısına gönderilen hükümde tedarik olunan maddelerin yerli yerinde hıfz edilmesi ve lazım olduğu vakit tayin olunan yere getirilmesi istenmiştir.⁴⁷ 4 Rebiülevvel 968 (23 Kasım 1560) tarihinde Kocaeli sancağında Karadeniz ve Akdeniz (Marmara) denizi sahilinde olan kazaların kadılarına yazılan emirde ise İstanbul'da zahire konusunda sıkıntı yaşandığı belirtilerek bahsolunan kazalarda gerek matrabazlarda ve gerekse halkta ambarda bulunan ihtiyaç fazlası buğday ve unun iskelelere çıkartılarak İstanbul'a zahire götürmek için gelen gemilere o günkü fiyatı üzerinden sattırılması ve her kadının kazasından ne miktar zahireyi kimin gemisiyle gönderdiğinin yazıp bildirilmesi istenmiştir.⁴⁸

İznikmid, Yoros, Kandıra, Tasköprü ve Gekbuze kadılarına yazılan 30 Ramazan 966 (6 Temmuz 1559) tarihli hükümde ise Ordu-yı hümiyundan bazı hizmetkarlar nahiye ve köylerde ordu için halktan arpa, otluk ve saman alıp ücretlerini ödemedikleri ve bu şekilde reayaya zulmettikleri bildirilmekte, bundan sonra bu tür kişilere halktan bedava zahire aldırılmasının engellenmesi ve her ne olursa olsun ücretleri ile zahire aldırılması bildirilmiştir.⁴⁹

22 Zilkade 966 (26 Ağustos 1559) tarihinde İznikmid kadısına yazılan hüküm de ise daha önce sarayın ahırları yani İstabl-ı Amire için İznikmid'e sürülüp getirilen arpaya ihtiyaç kalmadığından getirilen arpanın o tarafta sattırılması istenmiştir.⁵⁰

44 Peçevî Tarihî, I. Cilt, s. 292, 292

45 Tarih-i Selanikî, I. Cilt, s. 23.

46 Kübra Naç, Âğehî'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar', Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 173

47 BOA. MD. 3, h. 67.

48 BOA. MD. 3, h. 1652

49 BOA. MD. 3, h. 98

50 BOA. MD. 3, h. 187

Osmanlı yöneticilerinin İstanbul'un iâşesini temin için sık sık başvurduğu tedbirlerden biri İstanbul için gerekli olan ihtiyaç maddelerinin çevre illerde satışının yasaklanması olmuştur. Devletin önceliği her zaman İstanbul olmuştur. Bu durum Kanuni döneminde olduğu daha sonraki dönemlerde de bu şekilde devam etmiştir. 17 Rebiülahir 973 (11 Kasım 1565) tarihinde İznikmid kadısına yazılan hükümde kuru üzüm yüklü birkaç geminin o tarafa geldiği haber alınmakla bahsolunan gemide bulunan üzümü o tarafta dağıtmayıp İstanbul'a göndermesi ve bundan sonra İstanbul zahiresi için gelen kuru meyveyi orada sattırmayıp yine İstanbul'a göndermesi bildirilmiştir.⁵¹ Bu hükümden on gün sonra 27 Rebiülahir'de yine İznikmid kadısına gönderilen başka bir emirde İzmir'den o tarafa gelen kuru yemiş yüklü gemilerin içindeki yemişiyle birlikte bir an önce İstanbul'a göndermesi emredilmiştir.⁵² 24 Ramazan 973 (14 Nisan 1566) tarihinde Rumeli ve Anadolu tarafındaki kadılara gönderilen bir emirde ise İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılamak için zahire getiren gemilerden bazılarının zahireyi alıp Mudanya, İznikmid, Gekbuze ve sahillerde bulunan diğer kazalarda sattıkları ve bunun da İstanbul'da zahîre sıkıntısına yol açtığı bildirilmekte, durumun araştırılarak zahirenin İstanbul'dan başka yerlerde satılmasına engel olunması ve satan olursa hakkından gelinmek üzere kefilleriyle birlikte isimlerinin bildirilmesi istenmektedir.⁵³

Kite ve İznikmid kadılarına yazılan 25 Cemaziyelahir 972 (22 Ocak 1565) tarihli hükümde Rumeli ve İzmir'den İstanbul'un ihtiyacı için gemilerine buğday, üzüm ve incir yükleyip İstanbul'a getirmeyerek Kite ve İznikmid iskelelerinde satan reislerin gemilerine el konulup kendilerinin de hapsedilmeleri bildirilmiştir.⁵⁴

DONANMA VE TERSANE'NİN İHTİYAÇ MADDELERİNİN TEMİNİ

Tersane-i Amire'nin kereste ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayan bölge Biga Sancağı ile Kocaeli livasındaki ormanları içine alan İznikmid, İzmit, Yalakabad, Sarıçayır, Pazarköy, Ab-ı Safı, Karamürsel, Akhisar, Geyve, Akyazı, Kandıra ve Sabanca kazaları ile Üsküdar'a tabi Kaymas, Ağaçalı, Akabad, Gençli, Şeyhli ve Taşköprü nahiyeleri idi.⁵⁵ Bu iki bölgede gemi kerestesi için elverişli ağaçların olduğu ormanlar bulunmaktaydı ve ormanlardan kesilen kereste sahillere indirilip gemilerle kolaylıkla nakledilebilmekteydi.⁵⁶ Kanuni döneminde Kocaeli'nde bazı ormanlar Tersane'ye tahsis olunmuştu. Bölge köylüleri bu ormanlardan gemi kerestesi kesip sahile indirmek ve bu keresteleri ücreti ile iskelelerde Tersane-i Amire için kereste alımına memur olan kişilere satmaya memur kılınmıştı. Tersane-i Amire için tedarik olunan bu kerestelere "mîrî kereste" denmekteydi. Dönem dönem bu ormanlardan kesilen kerestelerin özel gemi yapımı için satıldığı da olmuş ve bu konuda yasaklamalar getirilmiştir. Ayrıca "mîrî kereste" tedarikine memur edilen köylülerin kereste yerine odun ve ağaç kesip başka gemilere satmaları da yasaklanmıştı.

Mühimme Kayıtlarında Kocaeli bölgesinden donanma gemileri için kereste tedarik olunması- na dair ulaştığımız ilk hüküm 26 Şevval 951 (10 Ocak 1545) tarihine aittir. Bu tarihte Osmanlı

51 BOA. MD. 5, h. 490

52 BOA. MD. 5, h. 543

53 BOA. MD. 5, h. 1268

54 BOA. MD. 6, h. 658

55 İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyıl'da Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara 2003, s. 102-103.

56 Mesela Kocaeli sancakbeyine yazılan 10 Rebiülevvel 967 tarihli hükümde ise miri kadırgalar için gerekli olan kerestenin gecikmeden yalılarına indirilmesi istenmiştir. BOA. MD. 3, h. 621, Aynı konuda Biga, Kocaeli, Vize ve Hüdavendigar beylerine yazılan hüküm için bkz. BOA. MD. 6, h. 283

Donanması için Cezayir (Cezayir-i Bahr-i Sefid) Beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa'nın isteği doğrultusunda 100 adet gemi hazırlanması uygun görülmüş, bunlardan 59'unun yeniden inşası ve 41 geminin de tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gemilerden 40 tanesinin ihtiyaç duyduğu küreklik ağaç ve kerestenin Kocaeli ve İyeneada bölgesinden gönderilmesi için yine Barbaros Hayreddin Paşa'nın isteği doğrultusunda İznikmid Kadısı tayin olunan Çelebi Kadı'ya ve Kocaeli Beyine emir gönderilmiştir.⁵⁷ Tedarik olunan keresteler İznikmid ve İyeneada'dan gemilerle İstanbul'a Tersane'ye götürülecektir. Daha önce Yeniçeri ağasına odun getirilmesi için verilmiş olan yirmi beş adet geminin de -odun işi ertelenerek- İznikmid ve İyeneada'ya yönlendirilmesine karar verilmiştir.⁵⁸ Ayrıca yeniden yapılacak gemilerden 19 tanesinin kuru ağaçtan yapılması bildirilmiştir. Bu gemilerin yaş ağaçtan yapılmasına ruhsat verilmemiştir, çünkü yaş ağaçtan yapılan gemiler "payidar olmayıp, cüz'i bahane ile amelden kalıp beyhude yere mal sarf" olunmaktadır. Bu nedenle İznikmid, Şile ve Gelibolu'dan ne kadar kuru ağaç bulunabilirse tedarik edilmesi, yaş ağacın dahi yine Tersane'ye gönderilmesi istenmiştir.⁵⁹ 2 Muharrem 952 (16 Mart 1545) tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın mektubuna binaen Kocaeli beyine ve kadılarına gönderilen fermana ise Kocaeli bölgesinden hariçten bazı kişilerin ağaç kesip bu ağaçları gemilerle Mısır ve sair yerlere götürdükleri bu durum da donanma gemileri için ihtiyaç duyulan ağacın temininde gecikmeye sebep olduğu bildirilmiş, bundan böyle o bölgede reayadan kimseye gemi ağacı kestirilmemesi tembih olunmuştur.⁶⁰

Kocaeli bölgesinde bazı ormanlar mirîye ait olup buradan halkın şahsî ihtiyaçları için odun ve kereste kesmesi yasaklanmıştı. Mesela İznikmid kadısına gönderilen 29 Zilkade 966 (2 Eylül 1559) tarihli fermana İznikmid kazasına tabi olan Eşme, Dikme ve Sabancı dağlarındaki korudan ağaç kesilmesinin özellikle de gemi olmaya elverişli ağaçların kesilmesi yasaklanmış sadece miri için odun kesilmesine izin verilmişti.⁶¹ Kocaeli Beyine ve Şile kadısına gönderilen 1 Muharrem 968 (22 Eylül 1560) tarihli başka bir hükümde o bölgedeki dağlardan hiç kimseye tahta biçtirilmemesi tembih olunmuştur.⁶²

15 Rebiülahir 972 (20 Kasım 1564) tarihinde Kocaeli beyine gönderilen hükümde gelecek baharda sefere çıkacak donanma gemileri için yaptırılacak varil ve fıçı tahtası için gerekli olan kerestenin o bölgeden kestirilen kerestelerin arabalarla iskelelere indirilmesi ve iskelelerden gemilere yüklenecek bir an önce gönderilmesi istenmiştir.⁶³ Bahsedilen fıçı tahtalarının bir an önce gönderilmesi ve bu konuda acele edilmesi için 29 Cemaziyelevvel 972 tarihinde Kocaeli Beyine ve kadılara tekrar emir gönderilmiştir.⁶⁴

22 Şaban 967 (22 Mayıs 1560) tarihinde Kocaeli beyine ve İznikmid kadısına yazılan hükümde ise Matbah-ı Âmir'e'nin odun ihtiyacı için İznikmid kazasından 16 köy tayin olunmuş olup, bu köylerin halkı gerekli odunu kesmekle; İznikmid kadısı ise kesilen bu odunun İstanbul'a gönderilmesi ile görevlendirilmiştir.⁶⁵ Aynı hükümde bundan böyle o bölgede gemi ağacı kestirilmemesi ve gemi inşa ettirilmemesi de bildirilmiştir. Çünkü bölgede gemi inşa edildiği sürece bahsedilen köylerin halkı gemi ağacı kesip getirmekte ve odun işi atıl kalmaktadır. Gemi inşası

57 Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri. yay. haz. Halil Sahillioğlu, IRCICA, İstanbul 2002, h. 84, 85. 78 s. 66-69

58 A.g.e, h. 90, s. 71, h. 118, s. 9596

59 A.g.e, h. 90, s. 72

60 A.g.e, h. 329, s. 245

61 BOA. MD. 3, h. 285

62 BOA. MD. 3, h. 1552

63 BOA. MD. 6, h. 397

64 BOA. MD. 6, h. 560

65 BOA. MD. 3, h. 1161

yasak olmasına rağmen İznikmid'de izinsiz bir gemi inşa edilmiştir. Bunun üzerine Divan'dan İznikmid kadısına gönderilen 20 Safer 968 (10 Kasım 1560) tarihli bir fermanla bahsedilen geminin alıkonulup ne tür bir gemi olduğu, sahibinin kim olduğu ve eni ve boyunun ne kadar olduğunun ayrıntılı olarak bildirilmesi istenmiştir.⁶⁶

Belgelerden anlaşıldığı üzere miri için belirlenen ormanlardan köylüler tarafından kesilen odun iskelelere indirilmekte ve buradan at gemileri denen gemilerle İstanbul'a getirilmektedir. 1665 yılında ahalinin İzmit iskelesine indirdiği odunun şahıslara ait kayık ve gemilere yüklendiği görülmüştür. Bu durum İstanbul'a odun götürmek için gelen at gemilerinin odun bulmakta zorluk çekmesine sebep olmuştur. 21 Zilhicce 972 (11 Temmuz 1565) tarihinde İznikmid kadısına gönderilen fermanla İstanbul'un odun ihtiyacı tamamlanana kadar şehremini tarafından İstanbul'a odun götürmek için İznikmid iskelesine varan hassa gemilerden başka rençber kayıklarına ve gemilerine kesinlikle odun yüklettilmemesi, bu emre aykırı olarak odun yükleyen gemilerin ve kaptanlarının tutuklanması bildirilmiştir.⁶⁷

16 Cemaziyevvel 973 (9 Aralık 1565) tarihinde Göynük kadısına yazılan bir hükümde Kocaeli Sancağibeyi Ali Bey'in gönderdiği mektuba binaen miri kadirge inşasında kullanılmak üzere Göynük'ten İznikmid iskelesine kereste indirilmesi talep olunmuştur.⁶⁸ İznikmid, Ada, Akyazı, Yenice, Geyve, Akhisar ve Göynük kadılarına yazılan 7 Cemaziyevvel 972 (11 Aralık 1564) tarihli fermanla donanma-yı *hümayun için kazalarından direk ve seren kestirilip İznikmid iskelesine nakledilmesi* emredilmiştir.⁶⁹ 22 Cemaziyevvel 972 tarihinde Kocaeli beyine gönderilen hükümde ise Tersane'de inşa olunacak 10 adet gemi için lazım olan kerestelerin bir ay içinde kesilip, yontulup hazır hale getirilmesi, hazırlanan ağaçların cinslerine göre ayrılıp deftere yazılması ve defterin bir suretinin kadılara verilmesi ve bir suretinin mühürlenip Divan'a gönderilmesi istenmiştir. Ağaçların kesimi ve nakli için Hazine-i Âmir'e yeterli ücrette gönderilmiş olup bu işte çalışacak rençberlere ücretlerinin tamamen ödenerek kimseye haksızlık yapılmaması ve Kocaeli beyinin de donanma seferi için hazırlanması bildirilmiştir.⁷⁰

23 Şaban 972 (26 Mart 1565) tarihinde İznik, Kandıra, Şile, Sapanca ve Yalakabad kazalarından miri gemiler için hazırlanması istenen kerestenin temini ve irsali hususunda bu işle görevlendirilen Kocaeli Sancakbeyi Süheyl'in adamı Hasan'a kadıların yardımcı olmaları yönünde emir gönderilmiştir.⁷¹

İznikmid kadısına yazılan 28 Receb 972 (1 Mart 1565) tarihli hükümde kerestelerin ne şekilde tedarik edildiğini ve bu esnada bazı kişilerin halkı dolandırdığını görmekteyiz. Buna göre miri gemilerde kullanılmak için İznikmid'de ahalinin dağlardan kesip yalılara indirdiği direk, seren ve sair gemi için kullanılan ağaçlara keresteye mübaşeret eden gayr-i müslim biri "Bunlar eyü degildür, gemiye yaramaz. Girü alup gidün" deyip el altından başka birine para verip ahalinin elindeki keresteyi düşük fiyata alıp miriye değer-bahası ile yani normal fiyata satmaktadır. Gönderilen emirde bu tür hile ve dolandırıcılıklara engel olunması istenmiştir.⁷²

66 BOA. MD. 3, h. 1628

67 BOA. MD. 6, h. 1445, 1453

68 Bu hüküm gönderildiği dönemde Göynük kadısı attan düşüp ayağı kırılmıştır, buna rağmen kereste hizmetinin ihmal edilmemesi gerekirse kendi yerine bir kişiyi bu işle görevlendirmesi istenmiştir. Bkz. BOA. MD. 5, h. 637

69 BOA. MD. 6, h. 513

70 BOA. MD. 6, h. 543

71 BOA. MD. 6, h. 932

72 BOA. MD. 6, h. 799

Kanuni döneminde donanma ile ilgili önemli bir husus Sakarya nehri üzerinde kadirga türü gemi inşa edilmiş olmasıdır. Kadirga Anadolu Beyliklerinden başlayarak 17. Yüzyıl'ın sonlarına kadar Osmanlı donanmasındaki harp gemileri içinde en çok kullanılan ve vurucu gücü teşkil eden gemi türü idi. Kadirgalar gayet uzun ve ensiz, kısmen su seviyesinde denecek kadar alçak ve seri hareketli idi.⁷³

Kocaeli Sancağibeyi Süheyl Bey'e gönderilen 12 Muharrem 972 (20 Ağustos 1564) tarihli fermanla mehayif teftişi görevini divan çavuşlarından Mehmed'e ve bölge kadılarına bırakıp kendisinin bizzat Sakarya nehri kenarında kadirga inşası ile ilgilenmesi, kadirga inşasında çalışan bıçkıcı, neccar, kalafatçı ve sair işçilerin yiyecek, zahire ve sair ihtiyaçlarının temini ile meşgul olması istenmiştir.⁷⁴ Bu hüküm gerek mehayif teftişi ve gerekse o dönemde Sakarya nehri üzerinde gemi inşasına dair bilgiler vermesi açısından önemli bir hükümdür. Şile kadısına yazılan 7 Cemaziyelevvel 972 tarihli fermanla İznikmid'de mahzenlere konmuş olan lengerlerle sair malzemenin Sakarya suyu kenarında inşa olunan gemilere iletilmesi için o taraftan araba gönderilmesi istenmiştir.⁷⁵

Odun ve ağaç gibi yine bölgedeki ormanlardan elde edilen ve Tophane de kullanılan önemli maddelerden biri de odun kömürüdür. Ada yani Adapazarı kadısına yazılan 4 Cemaziyelevvel 973 (27 Kasım 1565) tarihli bir hükümde güherçile imalatında kullanılmak üzere o bölgeden tedarik olunan kömürün acilen davarlar ve arabalar ile İznikmid iskelesine indirilmesi emredilmiştir.⁷⁶

ASAYİŞ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Kocaeli yöneticilerine divandan yazılan hükümlerde asayiş ile ilgili hükümler ciddi oranda yer almaktadır. Bu hükümlerde bölgede işlenen suçlar, suçluların yakalanması, eşkiya ve ehl-i fesat denilen gruplarla mücadele, devletin bu konuda başvurduğu tedbirler ve suçluların cezalandırılması gibi konular ele alınmıştır. Kocaeli bölgesinde özellikle 1558-59 ve 1564-66 yılları arasında bölgede eşkiyalık ve fesat faaliyetlerinin artış gösterdiği ve Kanuni Sultan Süleyman'ın son iki yılında bu gruplarla mücadelede ciddi adımlar atıldığı görülmektedir.

Mühimme kayıtlarından 1558-59 yılında Sakarya, Geyve ve Taraklı bölgelerinde ehl-i fesat diye zikredilen eşkiyaların faaliyette olduğunu anlamaktayız. Bu eşkiyasının teftişi ve yakalanması için daha önce Ankara kadısı olan Mevlana Emirşah ile Dergah-ı Mualla Çavuşlarından Mustafa tayin olunmuştu. 23 Zilkade 966 (27 Ağustos 1559) tarihinde Emirşah tekrar Ankara kadılığına tayin olunup onun yerine eşkiya teftişi görevi daha önce Kandıra kadısı olan Mevlana Hüsam'a tevdi olunmuştur.⁷⁷

Kocaeli sancağında bulunan bütün kadılara 22 Ramazan 966 (28 Haziran 1559) tarihinde gönderilen fermanla Divan-ı Hümayun Katiplerinin Reisi olan Mehmed'in Rus asıllı Hüseyin isimli deveci kölesi bazı devecileri yaralayıp kaybolduğundan bu kişinin her kimin kazasında bulunursa yakalanıp hapsedilmesi ve divana bildirilmesi emredilmiştir.⁷⁸

73 İdris Bostan, İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyıl'da Tersane-i Amire*, s. 85

74 BOA. MD. 6, h. 34

75 BOA. MD. 6, h. 110

76 BOA. MD. 5, h. 606

77 BOA. MD. 3, h. 256

78 BOA. MD. 3, h. 70

22 Şevval 966 (28 Temmuz 1559) tarihinde Hatvan Sabık Bey'i Mehmed'e ve Kandıra kadısına yazılan hükümde ise Kandıra'da Fartila, Faretla (?) ve Sapancı'da Ağaçköprü isimli mevkilerde akarsu geçitleri olup burada ücretle taşımacılık yapan ve halen parçalanmış durumda bulunan gemilerin ne tür gemiler olduğu mülk mü yoksa vakıf mı olduklarının bildirilmesi ayrıca bu havalide bulunan ve ev basıp halkı katlettikleri ve تنها yerlerde halk üzerine avarız salıp bu şekilde fesat ettikleri haber verilmiş olan suhtelerin yakalanıp mahkemeye çıkarılmaları ve suçları sabit olanların haklarından gelinmesi bildirilmiştir.⁷⁹

Yukarda açıklandığı üzere 1564 yılında Akyazı, Adapazarı, Geyve, Akhisar (Pamukova), Taraklı Yenicesi, Göl, Beypazarı, Mudurnu ve Göynük kazalarında ehl-i fesat denilen kişilerin ortaya çıktığını ve bölgede asayiş olayları ve şikâyetlerin arttığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle olayların araştırılması için bölgeye mehayif müfettişleri tayin olunmuştur. Kocaeli Beyine ve Göynük kadısına gönderilen emirde teftiş konusunda hak ve adalet üzere olmaları, tezvir, yalancı şahitlik ve şeriatı aykırı iş yapmaktan sakınmaları istenmiştir. Teftiş esnasında bazı kişiler firar edip gizlenmişler ve teftiş bittikten sonra tekrar yerlerine geri dönmüşlerdir. Gönderilen emirde bu kişilerin yakalanıp kanunla haklarından gelinmesi bildirilmiştir.⁸⁰ 1564 yılının Ağustos ayına kadar bizzat Kocaeli Sancakbeyi Süheyl Bey, divan çavuşlarından Mehmet Çavuş ve bölge kadıları mehayif teftişi vazifesi ile görevlendirilmiştir. 1564 Ağustosundan sonra Süheyl Bey teftiş görevini Mehmet Çavuş ve bölge kadılarına devretmiştir.⁸¹ Mart 1565 tarihinde Kocaeli Sancakbeyi Süheyl Bey donanma ile sefere katılmış ve yerine bir adamını bırakmıştır. Kocaeli Sancağında zuhur eden "ehl-i fesat ve şenâatin ve suhte taifesinin mazarratlarının def'i" için Kocaeli sancağı sipahileri ve alaybeyileri Malta seferinden muaf tutulmuştur. Kocaeli sancağındaki kadılara yazılan 22 Şaban 972 (25 Mart 1565) emirde yukarda bahsedilen fesat ehli ile mücadele ve bu kişilerin yakalanıp ele getirilmesi hususunda sipahilerin Kocaeli sancakbeyinin adamına yardımcı olması istenmiştir.⁸²

9 Rebiülevvel 972 (15 Ekim 1564) tarihinde Kocaeli beyine gönderilen fermanda daha önce Gebze'de hırsızlık⁸³ ve yol kesme suçundan yakalanmış olan üç kişi ile Sapanca'da haramilik yapan ve yakalanarak İstanbul'a gönderilmiş olan toplam yedi kişinin siyaset olunmak üzere isimlerinin ve sicillerinin gönderilmesi istenmiştir.⁸⁴ Bu hükümde Osmanlı ceza usulü ile ilgili önemli bir ayrıntı vardır. Suçlunun suçu işlediği yerde idam edilmesi. Suçlular yakalanıp İstanbul'a gönderilmişlerdir, yapılan incelemede suçları sabit görünmüş ve bu kişiler cezaları "mahallinde infaz" olunmak üzere tekrar Kocaeli'ne gönderilecektir. Sebep-i nasihat ve ibret-i âlem için ve bu kişilerden zarar gören insanlar suçluların devlet eliyle cezalandırıldığını bizzat gözleriyle görecek ve adalete ve devlete olan inançları pekişecektir.

Havran kadısı görev yerine giderken Gebze'de Hüsrev isimli bir kişinin evinde konakladığı gece kadının hizmetkarı ile Hüsrev'in hizmetkarı birlikte kadıyı katl edip mallarını almak istemişlerdir. Gebze kadısına gönderilen 18 Muharrem 973 (13 Ağustos 1565) tarihli hükümde ev sahibi, hizmetçisi ve Havran kadısının hizmetçisinin teftiş edilerek iddialar doğru ise hepsinin hapsedilmesi ve durumun ayrıntılı olarak arz edilmesi istenmiştir.⁸⁵ Havran kadısı Gebze'deki bu suikast girişiminden kurtulduktan sonra Çınar Beyi Mehmet Bey ile birlik-

79 BOA. MD. 3, h. 157

80 BOA. MD. 6, h. 131

81 BOA. MD. 6, h. 34

82 BOA. MD. 6, h. 912

83 Gece vakti dükkânları açıp içinden mal çalma.

84 BOA. MD. 6, h. 243

85 BOA. MD. 5, h. 137

te İznikmid tarafına doğru giderken Dilovası taraflarında bu defa Mehmet Bey'in adamları tarafından saldırıya uğrayınca Gebze'ye geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu defa divandan Üsküdar kadısına yazılan hükümde bizzat Gebze'ye giderek bu iki olayı tahkik etmesi emrolunmuştur.⁸⁶

Kocaeli Beyine ve İznikmid kadısına yazılan 17 Rebiülahir 973 (11 Kasım 1565) tarihli hükümde isimleri yazılı üç celep, İstanbul zahiresi için getirdikleri üç yüz baş koyunun, İznikmid'de Alemşah isimli sahsın oğlu ve adamları tarafından basılıp yağmalandığına dair şikâyette bulduklarından, Alemşah'ın oğlunun ve adamlarının buldurulup mahkemeye çıkarılmaları ve suçları sabit olursa hapsedilip durumlarının arzedilmesi istenmiştir.

Karamürsel'de şarap içip gece yarısı ev basıp üç kişiyi yaralayıp bir kişiyi katleden yedi kişiden ikisi yakalanarak İstanbul'a göndermiştir. Yalakabad kadısı geriye kalan beş kişiyi çavuşun adamı ve yaya teşkilatından oldukları gerekçesi ile yani askeri zümreden oldukları için onları serbest bırakmıştır. Divan'dan Yalova kadısına gönderilen 26 Cemaziyelevvel 973 (19 Aralık 1565) tarihle emirde serbest bırakılan bu beş kişinin derhal tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca bu kişileri serbest bırakmasının sebebi kadiya sorulmakta ve davranışın hoş karşılanmadığı bildirilmektedir.⁸⁷ Bu hüküm devlet yönetiminde adaletin güçlüye ve güçsüze eşit bir şekilde uygulanmasını temin etmek açısından önemli bir hükümdür.

Üsküdar, Yoros ve Adalar kadılarına yazılan 22 Rebiülahir 972 (27 Kasım 1564) tarihli ferman da Üsküdar, Gebze ve Yoros arasındaki yerlerde gayr-ı Müslimlerin ellerinde bulunan şaraplardan ihtiyaç duyulan miktarına el konulup geri kalanının içine tuz konarak sirke yapılması ve Müslümanların ellerinde bulunan şarapların döktürülmesi emredilmiştir.⁸⁸

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluştan Kanunî devrine kadar olan dönemine ait çok az arşiv belgesi mevcuttur. Biz ilk dönemlerdeki olayları daha çok Aşıkpaşazade, Oruç Bey, Tursun Bey gibi 15. Yüzyılda yazılmış tarihi kroniklerden takip edebilmekteyiz. Elimizde erken düzenli arşiv belgeleri Kanunî döneminde 1544 yılından sonrasına ait Mühimme Defterleridir. Mühimme defterleri Osmanlı Devlet yönetimi ile ilgili birinci elden doğru ve güvenilir bilgi veren en önemli kaynaklardır. Bu defterler sayesinde Kanunî döneminde Kocaeli sancağı ile merkez arasındaki ilişkileri, Kocaeli yöneticileri, Kocaeli'nin Osmanlı Devlet yönetimindeki yeri, İstanbul'un îşesi ve özellikle de donanma ve tersane için Kocaeli bölgesinin önemini kavrayabilmekteyiz. Ayrıca bölgede yaşanan asayiş olayları, işlenen suçlar ve devletin bu tür suçlarla nasıl mücadele ettiği hakkında yine Mühimme defterlerinde önemli bilgiler yer almaktadır.

86 BOA. MD. 5, h. 141

87 BOA. MD. 5, h. 672

88 BOA. MD. 6, h. 491

KAYNAKÇA

BOA. AE. SSÜL. I. 6-339

BOA. MD. 1

BOA. MD. 2

BOA. MD. 3

BOA. MD. 4

BOA. MD. 5

BOA. MD. 6

BOA. TD. 425

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 2. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1948

Feridun Emecen, "XV-XIX Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilatı", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, Ed. İdris Bostan, SAEMİK yayınları, Ankara 2003, s. 8-31

İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyıl'da Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara 2003

İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, Cilt 24, s. 69-73.

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, yay. haz. Halil Sahillioğlu, I RCICA, İstanbul 2002

Kübra Naç, Âgehî'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 173

Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Teftiş Hareketleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 9, Sayı: 2, Nisan 1980, s. 15-22.

Osman Öndeş, Ernie Bradford, *Turgut Reis Malta Kuşatması ve Son Sefer*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998

Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, I. Cilt, haz: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981

Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, I. Cilt, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999

Şerafettin Turan, "Rodos'un Zabtından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s. 47-118

Yaşaroğlu, Abid, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a. Tahlil ve transkrip)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995

Zekeriyazâde, *Ferah, Cerbe Savaşı*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1980